

Sosyal algı ve nedensel yüklemeler

Başka insanları nasıl anlıyoruz?

- İnsanları anlamak kolay değildir. Niçin oldukları gibidirler?
- Yaptıkları şeyleri neden yaparlar?

Başka insanları nasıl anlıyoruz?

- Başkalarının davranışlarını açıklamak herkes için temel **merak** konularından biridir. İnsanlar başkalarının asıl bir kişi olduklarını, neden belli davranışlarda bulduklarını ya da davranışlarının nedenlerini bilmek isterler.
- Başkalarını anlamaya yönelik çok yoğun bir istek duymamız, çoğu zaman boş zamanlarımızda bile roman okuyarak, sinema filmi veya TV dizileri izleyerek, caddelerde veya marketlerde insanları gözlemleyerek neden öyle olduklarını ve o şekilde davrandıklarını anlamak için çaba harcamamıza yol açar. Bu amaçla kurgu karakterleri ve reality TV programlarını merakla izler
- Başka insanları ve davranışlarını düşünmeye çok zaman ve enerji harcıyoruz. Çünkü bu, sosyal dünyamızı anlamamıza ve öngörmemize yardım ediyor.

Başka insanları nasıl anlıyoruz?

- Sosyal dünyayı anlamak için başka insanlar hakkındaki izlenimlerimizin ve çıkarımlarımızın nasıl oluştuğunu (sosyal algıyı) incelememiz gerekir. Sosyal dünyayı anlamaya yönelik temel bilgilerimizin kaynağı da insanların yüz ifadeleri, beden hareketleri ve ses tonu gibi sözel olmayan davranışlarıdır.

Sosyal Algı

- Başkalarının gözlenebilen **fiziksel özellikleri** ve **ne söyledikleri**, onlar hakkındaki ilk izlenimlerimizin oluşmasında çok etkilidir. Çekici ve iyi konuşan biri hakkında olumlu bir izlenim oluşturulması hiç de şaşırtıcı değildir.
- İzlenimlerimizin oluşturulmasında **sözel olmayan iletişim** de (kasıtlı ya da kasıtsız olarak, sözcükleri kullanmadan iletişim kurma) önemli rol oynar.
- Sözel olmayan ipuçlarını doğru okumak, bazı hayvanlarda da (örneğin köpekler, maymunlar, vb.) görülür. Bu süreçte **ayna nöronlar** özel bir öneme sahiptir

Sözel olmayan iletişimin rolü

- Yüz ifadeleri, ses tonu, jestler, beden duruşu ve hareketleri ile dokunma ve bakışlar, sözel olmayan iletişimde en sık kullanılan kanallardır.
- Sözel olmayan ipuçları, duyguları, tutumları ve kişiliği ifade etmemize yardım etmek gibi bir çok işlevi yerine getirir.
- Sözel olmayan ipuçlarının, kişinin hissettiği ama sözcüklere dökemediği duyguları daha iyi ifade ettiği ve daha “dürüst” olduğu varsayılır. Gizlemeye çalışılsa bile, örneğin yüz ifadesi bireyin duygularını dışarıya adeta sızdırır.

Temel duygular

- Darwin ve evrimsel yaklaşımı benimseyenler, yüz ifadeleriyle iletilen temel duyguların evrensel olduğunu (kültüre değil, türe özgü olduğunu) öne sürmüştür. Temel duygusal ifadeler: öfke, mutluluk, şaşıрма, korku, iğrenme ve üzüntü
- Henüz 6 aylık çocuklar ve doğuştan kör çocuklar da bu 6 temel duyguyu yüz ifadelerine yetişkinler gibi yansıtabilmektedirler.
- Hor görme, gurur (beklentileri karşıladığınızda) ve utanç (beklentileri karşılayamadığınızda) duygularının da farklı kültürlerde benzer bir yüz ifadesi ile dışa vurulduğu saptanmıştır. Farklı kültürlerden gelerek olimpiyatlarda başarılı olan görme engelli sporcuların gurur duydukları, başarısız olanların utanç duydukları ve bunu da aynı beden duruşu ile dışa vurdukları (yani kültürden bağımsız olduğu) saptanmıştır

Duyguların dışa vurumu ve kültür farkı

- Duygusal yüz ifadelerini anlamaya (kod çözmeye) çalışırken iki nedenle yanılabiliriz: 1) Kişi aynı anda birden fazla (karışık) duygu yaşıyor olabilir, 2) kültürel farklılık
- Her kültürün kendine özgü gösterim kuralları vardır. Bu kurallar hangi duyguların dışa vurulmasının uygun karşılanacağını belirler. Örneğin bireyci batı kültüründe utanç duygusunun sergilenmesine izin verilmez, erkeklerin keder veya ağlama gibi duygularını dışa vurmalarına izin verilmez. Japonya'da ise buna izin verilir. Japonya'da kadınların gülerken ağızlarını kapatmaları beklenir, Batı'da ise tersine bu teşvik bile edilir

Sözel olmayan davranışlar

- Göz teması ve bakış, sözel olmayan iletişimde önemlidir. Amerika kültüründe konuşurken gözünüze bakmayan kişiden kuşkulunılır, güneş gözlüğü takan biriyle konuşurken rahatsızlık hissedilir.
- Kişisel alan kullanımı da sözel olmayan iletişim için önemlidir. Farklı kültürlerde insanlar başkalarıyla konuşurken aralarına belli bir mesafe bırakırlar ve bu mesafe ilişkinin yakınlığına göre değişir.
- El-kol hareketleri önemli bir sözel olmayan ipucudur. Herkesin aynı şekilde anlamlandırıldığı jestlere “amblem” denir (örneğin OK ya da V işareti gibi).

Çok kanallı sözel iletişim

- Birden fazla sözel olmayan ipucunun birlikte kullanılması
- Gerçek yaşamdan alınmış kısa etkileşim sahnelerini izleyenlerden kişiler veya etkileşimlerle ilgili bazı soruları cevaplamaları istenir (Sosyal Yorumlama Görevi / SYG). Bir bebekle etkileşen ikli kadının yer aldığı bir sahneyi izleyenlere, hangi kadının bu çocuğun annesi olduğunu tahmin etmeleri istenir. Bu deneyde izleyicilerin 2/3'si doğru tahminde bulunmuştur.
- Sosyal Yorumlama Görevi sırasında izleyicilerin birden fazla ipucunu kullandıkları (annenin ses tonu, anne olmayan kadının bebeği tuttuğu sıradaki beden pozisyonu, bebeğin kadınlarla göz teması, annenin bebeğe dokunuş biçimi, vb.)

İzlenim Oluřturma: Temel Boyutlar

1. İyi – Kötü (Deęerlendirme)
2. Güçlü – Zayıf
3. Aktif – Pasif
4. Sosyal – Sosyal Değil
5. Entelektüel – Entelektüel değil

İzlenimleri Oluştururken Bilginin İşlenmesi

- Toplam alma modeli
- Ortalama alma modeli

İzlenim Oluştururken kullanılan Bilişsel Süreçler

- Sosyal dünya hakkındaki bilgi eksikliğini şemalar aracılığıyla doldururuz. Şemalar zihinsel kısa yollardır; boşlukları doldurmak için bize ek bilgi sağlarlar.
- İzlenim oluştururken sıklıkla kullanılan bir şema, **örtülü kişilik kuramı** adı verilen şemadır. Örtülük kişilik kuramı, hangi kişilik özelliklerinin birarada bulunacağına dair düşüncelerimizden oluşur. Örneğin **nazik** birinin aynı zamanda **cömert** bir kişi olacağı ya da **cimri** birisinin aynı zamanda **aksi** bir kişi olacağı gibi

İzlenim Oluştururken kullanılan Bilişsel Süreçler

- Örtülü kişilik kuramı insanlar hakkında yanlış varsayımlara yol açabilir; kalıpyargısal düşünmeye yol açabilir ve dolayısıyla bizi yanıltabilir.
- Örtülü kişilik kuramları kültüre özgüdür ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Örneğin ABD'de yardımsever bir kişinin aynı zamanda içten olduğu; pratik bir kişinin aynı zamanda tedbirli davrandığı düşünülür.
- Örtülü kişilik kuramları insanların başkaları ile ilgili oluşturdukları izlenimleri etkiler.

Kültürün etkisi

- Farklı kültürlerde farklı kişilik tipleri olduğu saptanmıştır. Örneğin Batı kültüründe birisinin “**sanatçı kişiliği**” olduğunu söylemek bu kişinin yaratıcı, çarpıcı ve inişli çıkışlı olduğu, sıra dışı bir hayat tarzı yaşadığı anlamına gelir. Oysa Çinlilerin sanatçı tipi için bir şeması ya da örtülü kişilik kuramı yoktur. Buna karşılık Çin’de ise Batı’da yer almayan kişilik kategorileri vardır. Örneğin **shi gü**, ayakları yere basan, kendini ailesine adanmış, toplumsal becerileri kuvvetli ve biraz ketum birisini anlatmak için kullanılır.
- Sözel olmayan davranışların kodlarını çözmek (anlamlandırmak) ve örtülü kişilik kuramına dayanmak genellikle otomatiktir – bazen bu bilgileri kullandığımızın bilincinde bile olmayız. Başkasının davranışını bilinçli olarak açıklamamız gerektiğinde ise **nedensel yükleme** yaparız

Nedensel Yükleme

- Tanıdığınız biri karşılaştığınızda “seni gördüğüme sevindim” dediğinde gerçekten sevinmiş midir yoksa öylesine mi söylemektedir? buna nasıl karar veriyoruz?
- İnsanların gerçekte nasıl oldukları ve onları belli türde davranmaya iten güdülerin ne olduğu konusunda çıkarımlar yapmak (yüklemeler) için anlık gözlemlerimizi kullanırız.
- Heider’a göre her insan “amatör” bir psikolog gibidir. Makul bir açıklama ya da nedene ulaşınca dek ellerindeki bilgileri biraraya getirerek başkalarının davranışlarını anlamaya çalışırlar

Nedensel Yükleme

- Heider'a göre iki tür yükleme yaparız: İçsel ve dışsal. Babasının elini bırakıp yola fırlayan bir çocuğu babasının azarladığını düşünelim. Babanın çocuğu azarlaması onun kişiliği veya zayıf anababalık becerilerine sahip olmasından mı kaynaklanmaktadır? Öyleyse içsel yükleme yapıyoruz demektir. Yoksa babanın azarlamasının nedeni, çocuğun sağa-sola bakmadan yola fırlamış olması mıdır? Bu durumda da dışsal yükleme söz konusudur.
- Heider'a göre yükleme yaparken değişmezlik ilkesinden yararlanırız.
- Mutlu çiftler birbirlerinin olumlu davranışları için içsel yükleme olumsuz davranışları için dışsal yükleme yaptıkları saptanmıştır. Mutsuz çiftler ise bunun tam tersi yüklemeler yapmaktadır

Yükleme Biçimi

	İÇSEL	DIŞSAL
KARARLI	YETENEK	İŞİN GÜÇLÜĞÜ
KARARSIZ	ÇABA	ŞANS

Nedensel Yükleme

- Heider'a göre içsel yüklemeleri dışsal yüklemelere tercih etme eğilimi vardır. Yani kişisel faktörlere çevresel faktörlerden daha fazla yükleme yaparız.
- Kelley'nin kovaryasyon modeli / Küp kuramına göre içsel ya da dışsal yükleme için üç bilgi türünü kullanırız: konsensüs (yaygınlık), ayırt edicilik (belirginlik) ve tutarlılık.

Uyuşma yanlılığı

- Sıradan insanların bir kişilik psikologu gibi davranıp, başkalarının davranışlarının o kişilerin kişilikleriyle uyduğuna düşünme eğilimi. Bu eğilim bazı araştırmacılar tarafından **temel yükleme hatası** olarak adlandırılmıştır. Yani çevresel faktörleri göz ardı edip kişilikle ilgili özelliklere yükleme yapma eğilimi.

Uyuşma yanlılığında algısal belirginliğin rolü

- Uyuşma yanlılığının nedeni algısal belirginliktir. Birinin davranışlarını açıklarken dikkatimizi duruma değil, kişiye odaklarız. Aksi bir davranışta bulunan kişinin biraz önce ne yaşadığını (durumu) bilmeyiz ama onun aksi davranışını gözlemler ve temel yükleme hatası ya da uyuşma yanlılığı yaparız. Bu örnekte olduğu gibi, durumun değil, kişinin algısal belirginliği daha yüksektir.
- Kültür ve uyuşma yanlılığı. Kültür, gündelik yaşamımızı etkileyen en önemli “durumlardan” biridir. Bireyci ve toplulukçu kültürlerde içsel/dışsal yükleme biçimleri farklılaşmaktadır

İki aşamalı yükleme süreci

- Başkasının davranışını önce otomatik bir içsel yükleme yaptıktan sonra bu içsel yüklemeye uyarlamalar yapılabilmesine olanak verecek şekilde duruma bağlı olası nedenleri düşünerek çözümlenmek

Aktör ve Gözlemci Farkı

- Başkalarının davranışlarını yatkınlıklara (kişilik özelliklerine) bağlı nedenlerle açıklarken kendi davranışlarında duruma bağlı etmenlerin rolüne odaklanmak. Aktör çevresel, gözlemci ise içsel faktörlere dikkatini odaklandırır

Kendine hizmet eden yüklemeler

- Kişinin başarılarını içsel, başarısızlıklarını dışsal nedenlere yükleme eğilimi
- Özsaygılarını korumaya yönelik savunmacı yüklemeler
- Adil dünya görüşü. Kötülerin başına kötü şeylerin, iyilerin başına iyi şeylerin geleceğine inanma eğilimi